

MOTTERIS

LEIDŽIAMAS NUO 1920 M.

2016'08/RUGPJŪTIS
www.motteris.lt

INDRĖ

KAVALIAUSKAITĖ:

JOGAILA DĖL MANĖS
TURĖJO ATISISAKYTI KAI
KURIŲ SAVO PRINCIPŲ

DVARŲ ISTORIJS

- UNIKALI KLINIKA PALIESIUJE
- SIESIKŲ PASLAPTYS
- ILZENBERGO
BIODINAMINIS ŪKIS
- DIDIKŲ UŽSTALĖS IR
OGINSKIŲ VIRTUVĖ
- UŽ BUDUARO DURŲ

SKANUMYNAI
IŠ ROŽIŲ
ŽIEDLAPIŲ

DIDYSIS BARONO
ROZENO IŠŠŪKIS

AR TIKRAI
CUKRUS
VERTAS SALDŽIOSIOS
MIRTIES TITULO

MŪZA
RUBACKYTĖ:
SCENA YRA
MANO ALTORIUS

SVAJOTOJŲ VASARA

9 770235 89902 1

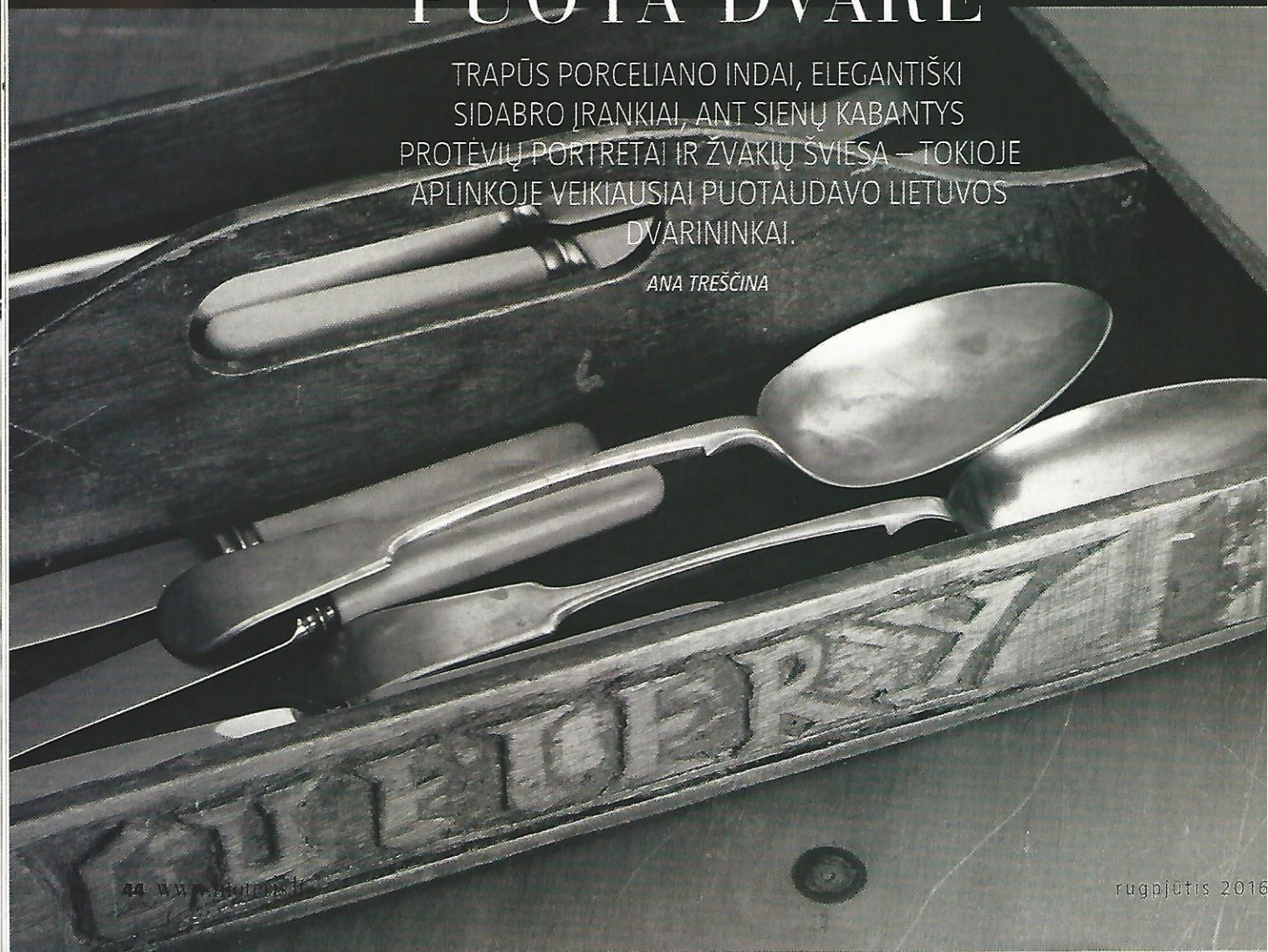
Kaina 2,99€

PUOTA DVARE

TRAPŪS PORCELIANO INDAI, ELEGANTIŠKI
SIDABRO ĮRANKIAI, ANT SIENŲ KABANTYS
PROTĖVIŲ PORTRETAI IR ŽVAKIŲ ŠVIESA – TOKIOJE
APLINKOJE VEIKIAUSIAI PUOTAUDAVO LIETUVOS
DVARININKAI.

ANA TREŠČINA

Seniausią Europoje porcelianą gaminanti kompanija „Meissen“ išlaikė rankų darbo tradiciją

↑ Dvarų valgomojo kultūros žinovas architektas Marius Daraškevičius svajoja atgaivinti istorinį paveldą

Kai dabar užeiname į kokio nors dvaro šokių salę, ji atrodo keisčiai ir neįtikiai tuščia. Taip yra todėl, kad turi būti apstatyta ne baldais, o žmonėmis. O jeigu toje salėje šurmuliuotų kokios šešios dešimtys žmonių? Ponai su kontušais ar frakais, moterys – su suknelėmis, keliolikos dalių brangių papuošalų komplektais. Žvakių šviesa, muzika, visi šoka valsą, polonezą, mazurką. O pasieniuose stovi suoliukai vyresnėms ponioms po šokio pailsėti ir, žinoma, paplepėti. Pamėginkime tai įsivaizduoti, ir salė atgis“, – užsidegęs kalba architektas, dvarų valgomojo kultūros žinovas Marius Daraškevičius. Aistrą dvarams jis pajuto dar vaikystėje, kai vasaras leisdavo Jurbarko. „Mano močiutės sesuo – skulptoriaus Vinco Grybo sūnaus žmona. V. Grybo memorialinis muziejus įkurtas Jurbarko dvaro pastatuose, ten ir leisdavome laiką su teta vitražo dailininke Rasa Grybaite, ji mokė mane piešti. Tos senų plytų sienos, matyt, užkerėjo. Jeigu reikėtų atiduoti už ką nors širdį, tai būtų seni pastatai.“

Didikų užstalės

Lietuvoje dvaro sąvoka pirmą kartą paminėta XIII a., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) pradžios laikais. Tai buvo vienas pirmųjų valstybės radimosi ženklų. XV ir XVI amžių sandūroje LDK didikai ėmė statyti nuosavas pilies, nuo XVI a. antrosios pusės – rūmus. Tuo laikotarpiu ir užstalės buvo labai prabangios. „LDK gyvavimo periodu žydėjome, Lietuva tada buvo viena didžiausių Europos ir pasaulio valstybių. To laiko kronikininkai aprašydami mūsų

papročius stebėjosi, kad lietuvių didikai gyvena labai prabangiai, ant stalų – maisto perteklius, porceliano ir sidabro indai. Valgo tikrai gurmaniškus patiekalus, o šiuos ruošia iš Europos šalių atvykę virtuvės šefai, vadinamieji magistrusai. Grįžę namo, jie pasakodavo, kad Lietuva yra nepaprasta šalis“, – tvirtina bendrovės „Ida Basar“ savininkas Vaclovas Kontrauskas. Kartu su žmona Henrieta jis puoselėja kulinarinį paveldą jau 25-erius metus veikiančiame restorane-muziejuje „Ida Basar“, pora yra įsteigusi ir Lietuvos kulinarinio paveldo muziejų, prieš porą metų parėmė paveldosaugininkės Gražinos Drėmaitės iš Lietuvos nacionaliniame archyve rastų dokumentų sudarytos knygos „Radvilų dvaro meniu“ leidybą. Vienas egzempliorius pagarbiai padėtas pavartyti muziejaus lankytojams – kaip LDK virtuvės didybės įrodymas. „1783 metų sausio 20 diena. Pietūs kunigaikščiui. Sriuba su įvairiais prieskoniais ir be lukšto virtais kiaušiniiais, angliškas mėsos gabalas, ropė su paukščiais, patiekalas iš poros pupelių ir jarubės, apkeptos kaulų smegenys, nupenėtas gaidys su ryžiais, stirmos šlaunies kepsnys, prancūziški paštetėliai. Jaunesniesiems kunigaikščiams – ta pati sriuba, smegenėlės su padažu, jautienos suktinukai. Kunigaikštienėi: veršienos sriuba, gabalas natūralios mėsos, nupenėtos vištos patiekalas, rauginti kopūstai su dešra, stirmos nugarinės patiekalas, keptas nupenėtas gaidelis“, – cituoja kolekcininkas, kulinarinio paveldo puoselėjimo entuziastas. – Toliau išvardyti patiekalai ▶

LDK LAIKŲ KRONIKININKAI STEBĖJOSI, KAD LIETUVIŲ DIDIKAI GYVENA LABAI PRABANGIAI.

maršalkai, kamerdineriui, tarnaitėms, rūmų mergaitėms, auklėms. Visiems skirtingi meniu! Ir tai – tik vienos dienos pietūs, o kur dar vakarienė! Kita diena – vėl visai kiti patiekalai. Tai kelia didžiulį susižavėjimą.“

Klestėjimas ir nuosmukis

Dvarai Lietuvoje visiškai susiformavo XV a. pabaigoje, dar feodalinės santvarkos laikais. Po XVI a. įvykdytos Valakų reformos Lietuvos teritorijoje išgalėjo baudžiava, o dvarai įsitvirtino kaip ekonominis-ūkinis vienetas. Pasak M. Daraškevičiaus, dvarų Lietuvoje klestėjimą XVII ir XVIII a. pradžioje vis pristabdydavo karai. Medinė architektūra buvo labai patogi nusiaubtiems pastatams greitai atstatyti: medžiagos – čia pat, miške, o ir suręsti sienas, uždengti stogą neužtrunka. „Tai – gražūs medinukai, stačiakampiai, dažniausiai vieno aukšto, su barokui būdingu aukštu, dažniausiai dvipakopiu mansardiniu ar lėkštesniu klasikiniu stogu. Per amžius prisitaikę prie vietos klimato sąlygų, bajorų tradicijų. Tai vietinės architektūros mokykla, kuriai įtaką vienu ar kitu metu darė baroko, klasicizmo ir kiti stiliai“, – pasakoja architektas M. Daraškevičius. 1861-aisiais panaikinus baudžiavą, gyvenimas dvaruose tapo dar uždaresnis, stengtasi bendrauti tik su sau lygiais bajorais, jokių būdu – ne žemesnio luomo. Net gydytojo ir architekto ieškota kilmingo.

„Stambių bajorų didikų dvarai prisitaikė prie permainų lengviau ir toliau klestėjo, o tai sutapo su Vakarų Europoje XIX a. pabaigoje suklestėjusia gražiąja epocha (pranc. *belle époque*). To laiko didžiuosiuose Lietuvos dvaruose buvo gyvenama ir valgoma, kaip mes dažniausiai ir įsivaizduojame, su milijonu įrankių vienoje lėkštės pusėje, milijonu kitoje, meniu kortelėmis ir uniformuotais liokajais. Sunkiau sekėsi smulkesniems dvarininkams prisitaikyti prie pakitusių ūkininkavimo aplinkybių. Dvarai buvo parduodami, keliamasi į miestus, tačiau nuo Valakų reformos laikų praktikę valstiečiai jau turėjo galimybę nusipirkti dvaro sodybą ar jos dalį. Tik jei buvai valstietis, tai įsigijęs dvaro sodybą ponu netapsi“, – aiškino dvarų kultūros žinovas M. Daraškevičius.

Gyvenimas varpo ritmu

Bajorų buities tyrimų, pasak M. Daraškevičiaus, atlikta labai mažai, kur kas daugiau tyrinėtoms valstiečių buities tradicijoms, bet pasinaudojus įvairiais istoriniais ir ikonografiniais šaltiniais galima susidaryti gyvenimo dvaruose vaizdą. „Dvarus kartais per daug idealizuojame. Labai didelę prabangą sau galėjo leisti vos 1,3 proc. bajorų, didikų šeimų. Šiais laikais tai reikštų, kad toks turtuolis gali nusipirkti, tarkim, pirmos klasės bilietą lėktuvu, anais – šešia-kinę karietą, porceliano ir sidabro indų, meno kūrinių, gerų baldų. Tokie samdydavo ir daugybę tarnų, kiekvienam vaikui – po gubernantę griežtą vokiečių ar prancūzų, vėliau – anglę, skatino mokytis. Apie 30 proc. bajorų gyveno gerai, bet be didelės prabangos. Na, o smulkieji, šių buvo 70 procentų, dažnai ūkyje dirbdavo ir patys, tad mažai kuo skyrėsi nuo vals-

Prabangios užstalės atributai – porcelianas, krištolas ir sidabras

tiečių, nebent gilia istorine atmintimi, bajorišku orumu, herbu ar paveldėtu kardu“, – sako M. Daraškevičius.

Iki pat XX a. būtinas dvaro gyvenimo atributas buvo varpas. „Vienur kabodavo namo mezonine, kitur – atskiroje varpinėje arba prie durų. Jei dvaras mažas, – ant kartelės medyje. Baldamo dvaro varpas yra pasiekęs ir mūsų laikus“, – pasakoja M. Daraškevičius.

Varpo dūžiai pranešdavo, kada dirbti, o kada – valgyti. Pagrindinis dienos valgis buvo pietūs, jie valgyti 12–15 valandą. Pirmuosius pusryčius dvarininkams atnešdavo tiesiai į kambarius. Kartais būdavo ir antrieji, ir tretieji pusryčiai. Taip pat pavakariai, valdinamoji popiečio arbatėlė. Vakarienė – ne vėliau kaip 19–21 valandomis.

Valgomąjo turtai

Valgomasis – ypatinga dvaro patalpa. M. Daraškevičiui labai patinka žodžių junginys „didžioji stalava“ – taip valgomasis vadintas iki XX a. pradžios. „Dabar tokią patalpą vadintume pokylių sale arba didžiuoju valgomuoju. Jos būdavo ne visuose dvaruose, kai kuriuose buvo vienas valgomasis – „stalava“. Kuo mažesnis dvaras, tuo didesni jo plotą užėmė reprezentacinės erdvės, kartais – net daugiau nei pusę namo, o namiškiai gyvendavo susispaudę. Norėdavome pasirodyti, – šypsodamasis sako dvarų valgomąjo kultūros žinovas. – Valgomajame būdavo privaloma eksponuoti protėvių arba valdovų portretus, nes valgai ir su tais, kurių nėra šioje žemėje, ypač per Vėlines, Kūčias. Ši patalpa būdavo puošiama ir ginklais, karo ir medžioklės trofėjais, nes valgomasis – tai riterių salė!“

Norint pamatyti, kaip atrodė pasiturinčiųjų dvarininkų stalo indai ir įrankiai, teks vykti į muziejus. Vienas žymiausių Lietuvos porceliano lobių – Biržuvėnų dvaro sodybos porcelianas – saugomas Varniuose veikiančiame Žemaičių vyskupystės muziejuje.

**NORINT PAMATYTI, KAIP ATRODĖ
PASITURINČIŲ DVARININKŲ STALO INDAI IR
ĮRANKIAI, TEKS VYKTI Į MUZIEJUS.**

1900 m. kompanijos „Meissen“ gaminio detalė

Kiniškais motyvais dekoruotas „Meissen“ indas (1725–1730 m.)

visuotinai priimtina. Net išlikęs posakis: „Bajoras aukštas, sidabrinis šaukštas.“ Ant sidabro šaukštų būdavo populiariu graviruoti sentencijas. Esu radęs tokią: „Dėk mane į burną, bet ne į kišenę.“ Tai gi ne visi bajorai, kaip esame linkę manyti, buvo dori, juk ant šaukšto tiesiai pasakyta „nevok“. XIX a. jau ir ant smulkesnių bajorų stalų atsirado šakučių. Ilgainiui jų tik gausėjo, – pasakoja M. Daraškevičius. – Stiklo taurės, išskyrus sidabrines, nelabai vertintos, mat Lietuvoje buvo daug stiklininkų, o diduomenės tradicija net reikalavo taures išgėrus gėrimą sudaužyti. Lietuvoje iki 1846 m. veikė dar

Tai – 290 porcelianinių indų ir dvi sidabruotos vazos šampanui laikyti. Dvaro rūmuose šis lobis paslėptas dar 1940-aisiais, o rastas tik 2005-aisiais, kai į Biržuvėnų dvarą su iš atminties brolio architekto Antano Aleksandro Gorskio nubraižytu planu atvyko grafų Gorskių jauniausioji dukra Janina Gorskytė-de Nagourski.

Žemaičių muziejuje „Alka“ galima apžiūrėti XVIII–XX a. pradžios porcelianinių indų iš 1940 m. nacionalizuotų Žemaitijos dvarų kolekcijas, taip pat – iš prancūzų aristokratų Šuazelių-Gufjė giminei priklausiusio Platelių dvaro. Galima pamatyti ir naudotų kunigaikščių Oginskių Rietavo dvare XIX a., gamintų pagal individualų užsakymą.

1724 m. Onos Sanguškaitės-Radvilienės įsteigta stiklo manufaktūra, šios dirbiniais kiekybės ir kokybės požiūriu nebuvo lygių visoje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje. Čia gaminti stalo ir dekoratyviniai indai – taurės, stiklinės, bokalai, lėkštės, grafinai, žvakidės, veidrodžiai su kristolo, akmeniniais ir mediniais rėmais. Lietuvai priėmus krikštą, ritualinius gėrimus alų ir midų pakeitė vynas. Šio lietuviai atsiveždavo iš Vengrijos, Italijos, Ispanijos, Prancūzijos. Skaniausias jiems buvo tas, kuris saldumu prilygo midui, tai yra vyno karalius tokajus, Reino krašto vynas, malvazija, maderą ir saldus šampanas. Jei pritrūkdavo saldumo, pasaldindavo!

Porcelianas, kristolas, sidabras

XVIII–XX a. pradžioje Lietuvos didikai dažniausiai įsigydavo porcelianinių indų iš Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos, Anglijos, Rusijos ir net iš kunigaikščių Čartoriskų (Gediminaičių palikuonių) porceliano manufaktūros Kozecė (dab. Ukraina). Didžioji Biržuvėnų dvaro porceliano lobio dalis – prabangiausio Europos porceliano gamintojo „Meissen“ dirbiniai, vadinamasis Meiseno porcelianas. Jis taip pat sudaro gausiausią Platelių ir nežinomų Žemaitijos dvarų XIX ir XX a. pradžios paveldo kolekcijos dalį. „Iki pat Antono pasaulinio karo lietuviai jį vadino tiesiog saksų porcelianu“, – patikslina M. Daraškevičius.

Lietuvoje neseniai viešėjęs kompanijos „Meissen“ atstovas Matuzas Jozwiakas atskleidė, kad seniausio Europoje porceliano istorija susijusi su Lietuva. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis ir Saksonijos kurfiurstas Augustas II Stiprusis turėjo svajonę įminti kinų porceliano paslaptį ir pradėti jį gaminti Europoje. Valdovas pasielgė žiaurokai – įkalino alchemiką Johaną Friedrichą Bottgerį Meiseno pilyje, bet rezultatai buvo geri – meistras sukūrė porceliano formulę, o 1710-aisiais Vokietijos mieste Meisene pradėjo veikti pirmoji Europoje kietojo porceliano manufaktūra. Jos dirbiniai tapo labai paklausūs ir iki šiol laikomi prabangos atributu, nes gaminami ir ištapomi rankomis.

Be porceliano indų, ant stalų Lietuvoje dvaruose puikuodavo ir sidabro įrankiai, kristolo bei stiklo taurės. „Vieninteliai stalo įrankiai buvo šaukštas ir peilis, mat šakutė iki XIX a. pradžios, nors ir atkeliavo į Lietuvą iš Italijos kartu su Bona Sforza, nebuvo

Valgyti kaip dvare

Biržuvėnuose rastas Meiseno porcelianas kauptas ne vieną dešimtmetį, seniausi indai pagaminti 1723-aisiais, yra įvairių dekorų stilių egzempliorų. „Mano asmeninė su Meiseno porcelianu susijusi istorija prasidėjo prieš 10 metų, kai Vokietijos sėdaikčių turguje už 50 eurų nusipirkau vadinamojo mėlynojo svogūno rašto lėkštę (pagaminta iki 1888 m., mat sukryžiuotų kardu bambuko stiebo apačioje dar nėra), – pasakoja M. Daraškevičius. – Kai pasižiūri „Meissen“ katalogą, supranti visų 300 metų Europos valgyto kultūros istoriją. Nėra sukurta daugiau indų formų, nei yra sukūrusi įmonė „Meissen“. Nemažai jų išlaikyta iki šių dienų.“

Šiuolaikinio Meiseno porceliano galima rasti Vilniuje ir Klaipėdoje esančiuose salonuose „ARTable by ISTO“. Jie vieninteliai Lietuvoje atstovauja garsiausiems pasaulio kristolo, sidabro ir porceliano indų, taip pat stalo įrankių gamintojams „Meissen“, „Hermes“, „Baccarat“, „Bernardaud“, „Christofle“, „Moser“, „Saint Louis“ ir kitiems. Šiuolaikinę stalo kultūrą propaguojantys verslininkai svajoja, kad nuo greito gyvenimo tempo pavargę žmonės imtų gręžtis į tradicijas ir išliekamąją vertę turinčias vertybes. Kad tai pasaulyje jau vyksta, patvirtino „Meissen“ atstovas M. Jozwiakas. Nors vienas Meiseno porceliano gaminyje gali kainuoti nuo 50 iki 4000 eurų, turtingi žmonės perka tokius indus, kad papuoštų šeimos pietų stalą ir paliktų juos kaip relikviją ateities kartoms. O štai valgyto kultūros paveldo išsaugojimo entuziastai V. Kontrauskas ir M. Daraškevičius jau kuria planus sukviesti svečius prie stalo taip, kaip tai kažkada daryta Lietuvoje dvaruose. Tai gi dvarų valgyto kultūra tikrai turėtų atgyti. ■